

"וצ"ע מה קשה לו בזה"

כמות השמן בהדלקת נר חנוכה בערב שבת (ב) • מוגש ע"י הרה"ת ר' יוסף ישעי' שי' ברוין, משפיע במתיבתא בסידני, אוסטרליה

א וואָרט פון רבי'ן
דיוקים בדברי והנהגות
כ"ק אדמו"ר שליט"א

מעיקרא דרינא - בחצי שעה אחר שקיעה"ח (סעיף א). אך, כד מעיינת שפיר, מוכח בכ"מ דראמת קי"ל שזמנה בצאת הכוכבים (אלא שמנהגנו להקדים ולהדליק אחר שקיעה"ח, בכדי שההדלקה תהי' בין מנחה למערב, ומדייקים שידלוק הנרות חמישים דקות, עד חצי שעה אחר צאת הכוכבים). ומפורש כן בדא"ח שזמן הדלקתה בצאת הכוכבים. ולפי"ז, הדרא קושיא לדוכתא, במש"כ כ"ק אד"ש, ש"צ"ע מה קשה לו בזה, אף שלהלכה צ"ל שמן כדי ח"ש אחר צאה"כ (סעיף ב).

שיעור 50 דקות - שיעור קבוע

ג. אבל, האמת יורה דרכו, שקושיא מעיקרא ליתא, וכדלקמן. ולהבין כ"ז יש להקדים תחילה, ולבאר מנהגנו שידלוק

תמצית וקיצור מגיליון הקודם*

בגליון הקודם התעכבנו לבאר מכתבו של כ"ק אד"ש (אג"ק ח"ב ע' ג), וזלה"ק: "בעש"ק חנוכה צ"ל שמן שידלוק לכה"פ חצי שעה אחר שקיעה"ח - כ"כ בלוח [כולל חב"ד]. וצ"ע מה קשה לו בזה". ולבאורה צע"ג, דהרי קי"ל שבע"ש חנוכה צ"ל שמן בכדי שידלוק הנרות חצי שעה אחר צאת הכוכבים, וכמפורש בפוסקים. ומדוע כתב כ"ק אד"ש ובפשיטות, ש"צ"ע מה קשה", כאילו דבר פשוט הוא, שאפשר להסתפק בכך שידלוק חצי שעה אחר שקיעה"ח.

ולבאורה הי' אפ"ל וליישב, שקאי להשיטות שזמן ההדלקה בשקיעה"ח, ובפרט שנתפשט המנהג כוותייהו, ומשום הכי סגי -

שי"א בדעת הפ"ח (ראה בגליון הקודם הערה 18) והגר"א (שם הערה 19) שמדליקין מצאה"כ, אף דס"ל נמי כשיטת הגאונים. וא"כ אזדא לה הוכחה הנ"ל.

ועוד זאת, שיש להוכיח שהלשון "משתשקע" החזמה" סובל לפעמים הפי' "צאת הכוכבים" (לא רק לרי"ת וסייעתו), מדיני תענית ש"כל תענית שלא שקעה עליו חמה לא שמוי תענית" (תענית יב, א), ונפסק להלכה (שו"ע או"ח סתק"ב סי"א) שצריך להשלים עד צאה"כ (ועיי"ש ביאור הגר"א). ואף גם ההולכים לאור תורת אדה"ז שפסק בסדר הכנסת שבת כשיטת הגאונים בין לקולא ובין לחומרא, נוהגים להחמיר ולהתענות עד צאה"כ, ולא מצינו שקיבלו להתענות רק עד ביה"ש. (אלא שי"א שזהו מטעם ספק, ואף שספק דרבנן לקולא, הרי אין עושין ספק דרבנן לכתחילה, ובפרט דאיתחזק איסורא (ראה חכמת שלמה לשר"ע או"ח סתק"ב שם. ועוד). ובא"א קצת: שהוא לחוש לשקיעה"ח דר' יוסי, שהוא לאחזר ביה"ש דר' יהודה (בי הגר"א לשר"ע או"ח סרס"א שם). אבל, אי"כ י"ל דהה"נ בנדו"ד לגבי חנוכה, שאף אם נאמר ד"משתשקע" הכוונה לתחילת שקיעה - אין עושין ספק דרבנן לכתחילה (ראה פמ"ג דלקמן בפנים סוס"ה. מאמ"ר סתק"ב סי"א). ועוד. ולהעיר מלקו"ש ח"א ע' 322). וגם שיש לחוש לשקיעה דר' יוסי (ודלא כבי' הגר"א הנ"ל שכתב דחנוכה שאני (וכנראה, שהוא לחומרא שלא לאחזר תחילת זמנו). ואדרבה - חנוכה שפיקו להחמיר כיון שהוא מדברי קבלה (חיידושי מהרצ"א)).

ביחס לתפלת ערבית והדלקת נ"ח. וכ"כ בהערות התי' ואני"ש חוברת ב ע' 127. [אבל מש"כ שם שכ"ה גם כאשר מדליק לאחרי צאה"כ - נתבאר בגליון הקודם הערה 29 שלא כדבריו].

כן להעיר בהמבואר שם הערה 31* בשם הגר"י מבריסק, שיש להדליק לפני משתשקע, בכדי שיהיה דלוק מיד בתחילת זמנו - שבסה"מ מלוקט ח"ו (ע' סה ואילך) מבאר ע"פ דא"ח, שאינו מספיק שאירו משתשקע החזמה כ"א שצריך להדליקם אז.

ג) ראה בגליון הקודם מסה"מ תרע"ח. וכ"ה בסה"ש תשמ"ז שבהערה 1 כאן. (ויש להוסיף ציון הנ"ל להערה 32 בגליון הקודם). ומהרצאת הדברים בסה"ש הנ"ל משמע ג"כ שאי"ז רק ע"פ דא"ח, וכבכ"מ שמצינו בדא"ח ביאור הענין שלא ע"פ הלכה (כנ"ל הערה 33. ויש להוסיף ולציין ללקו"ש ח"ה ע' 206 הערה 22 בענין נצחון המלחמה בכ"ד כסלו) - כ"א, שכ"ה בנוגע להלכה.

ד) לאחזר שי"ל גליון הקודם, העירני הרב יוסף יצחק שי' קעלער, שלדעתו מוכרח לומר דלידון זמנה בשקיעה"ח, שהרי אדה"ז בסידורו פסק כהגאונים, וא"כ "כל מקום שהוזכר משתשקע החזמה" - הוא בתחילת השקיעה (לשון הגר"א בביאורו לשר"ע או"ח סרס"א סי"ב) ולדעתו דהרב הנ"ל - ההוכחות שבגליון הקודם (שגם למנהגנו, עיקר מצותה במאה"כ) אינן מכריחות. ואכ"מ. אבל, כבר נתי' בגליון הקודם הערה 24 (ועיי"ש הערה 33) דלכמה דעות מדליקין בצאה"כ דהגאונים. ויש להוסיף להנ"ל

*המ"מ והצינים לתמצית - פורטו בגליון הקודם בהערות בארוכה. בהערות הבאות באים רק דברים שנתחדשו מאז.

א) ראה בגליון העבר בארוכה. והמציין שם בהערה 29* להתועדויות תשמ"ז ח"ב ע' 128 - צריך להיות: סה"ש תשמ"ז ח"א 185. ולהעיר, שבסה"ש שם בהערה 79 מעתיק דברי המג"א (שבגליון הקודם הערה 6) דסוף שקיעתה היינו צאה"כ.

ב) בגליון הקודם הערה 27 שקו"ש אודות מנהגנו להדליק בין מנחה למערב. אבל, להעיר שבשי"י כנה"ג (או"ח סתק"ב הגהות הטרור סק"א), שמשם מקור השקו"ש אודות הקדמת ערבית להדלקת נ"ח או להיפך (כמובא במג"א ובשע"ת על אתר) כתב: "וכשראיתי דברים אלו [שאינן להדליק לפני צאה"כ] חזרתי למנהגי להדליק אחר תפלת ערבית". ומשמע, ששקו"ש הנ"ל שייך גם להפלוגתא פ"פ משתשקע החזמה - שקיעה"ח או צאה"כ, ודלא כהנתבאר בהערה 31*. לאידך, ע"פ הכלל שבתראי צריכים לפרש יותר, הרי שבאג"ק כ"ק אד"ש, כשנקט הל' "לאחזר מנחה", וכיו"ב, מסתבר שהכוונה כפשוטה, מבלי שייכות להפלוגתא פ"פ "משתשקע".

ולהמבואר שם הערה 31* - יש להוסיף שבמשמעות הל' בספר המנהגים (ועוד) "בין מנחה למערב" ולא "לפני תפלת ערבית", משמע דתווייהו איתנהו, שצ"ל הן לאחזר מנחה, כמו שתמיד קודם להדלקת המנורה, כנ"ל בגליון הקודם. ועוד זאת, שיש להקדימה לתפלת ערבית, מצד השקו"ש - בדיני קדימה -

ואף ששיעור זה משתנה לפי הזמן ולפי המקום, ובמדינותינו³⁹ כתב אדה"ז שהוא כ-34 דקות – עכ"ל, שאין לנו אלא כמו ששיערו חז"ל **במקומם**^{39*}, "משתשקע החמה ועד שתכלה רגל מן השוק – לשיעורא" (כלשון הגמרא שם)⁴⁰.

ליתר ביאור: הנה בזמנינו שמדליקין בפנים, ואין הפרסום אלא לבני הבית, כתבו הראשונים^{40*} שאין להקפיד על סוף זמן ההדלקה ("עד שתכלה רגל מן השוק"), ויכול להדליק כל הלילה⁴¹. ונחלקו הפוסקים⁴², אם בזמננו צריך להחמיר ג"כ בשיעור השמן, שיהא כשיעור משתשקע ועד שתכלה. אולם, אף

הנרות חמשים דקות, כפי החשבון משקיעה"ח עד חצי שעה אחר צאה"כ, וכמבואר במכתב כ"ק אד"ש (אג"ק ח"י ע' קנג). והנה, לפום ריהטא צ"ע, דהרי משקיעה"ח ועד ח"ש אחר צאה"כ הוא הרבה יותר מ-50 דקות, ומהו החשבון ד-50 דקות?³⁶

ואולי י"ל, דהשיעור ד-50 דקות מבוסס על חשבון הדקות משקיעה"ח עד צאה"כ, ע"פ המבואר בסידור אדה"ז (סדר הכנסת שבת), שהוא 24 דקות משקיעה הנראית (בימים השונים בא"י), ו-20 דקות משקיעה האמיתית³⁷. ועפ"ז, משקיעה"ח האמיתית עד אחר צאה"כ הי"ז כ-50 דקות בא"י³⁸.

שיש יותר מ-20 דקות מתחילת שקיעה לסופה, צ"ל יותר מ-50 דקות, ועיי"ש שזהו דיוק הלי "חמשים מינוט לכה"פ". ויש לדחות].

(40*) תודה"ד דאי – שבת כא, ב. טור או"ח סתרע"ב. ועוד – נסמנו באנציקלופדיא תלמודית ערך חנוכה ע' שיא.

וגם משי"כ הרמ"א (סתרע"ב סי"ב) שטוב להזהר גם בזמן הזה – ראה בלבוש שם (סק"ב) שמשמע שהוא רק כשמדליקין בפתח בית החיצון. וכ"ה בבה"ל שם. ובלא"ה, משמעות הפוסקים, שמשי"כ הרמ"א טוב להזהר – הוא רק משום "זריזין מקדימין למצות" (וע"ז משי"כ במאמ"ר (סתרע"ב סק"ב) בדעת השו"ע. וכ"ה ברשב"א ורי"ן (שבת כא, ב) להדיא. ודלא כסברת מהר"ל בקונטרס נר מצוה, שהוא משום שעד אז בני"א הולכים לבית חבריהם. ובסגנון אחר: לחוש לשיטת מהר"י בן פורת שבתוסי"ה הני"ל). ומה"ט בזמננו נהוג עלמא (כמנהגו) להבדיל לפני הדלקת ני"ח (ראה בהנסמן בנטעי גבריאל חנוכה פמ"ו סי"א. אנציקלופדיא שם ע' שיש ואילך), אף דלכאורה הדלקת ני"ח הוי מצוה עוברת (כמ"ש בשרית אבני"ז או"ח סימן תצט), כיון שבזמננו אי"ז מצוה עוברת כלל (שו"ת ויחי יוסף סימן מ. ומסתברא טעמיה).

ודבר חידוש ראיתי במקור חיים הנדפס מחדש מכת"י (בקיצור הלכות לאו"ח סימן תרעב) שכוונת הרמ"א במשי"כ "וטוב להזהר גם בזמן הזה" – היינו שלא להקדים לפני זמן ההדלקה. וצ"ע.

(41) כל זמן שבי"ב ניעורים (מגי"א סתרע"ב – הובא בלקו"ש ח"ג ע' 817. (ושם – "סתרע"ג). ולכאוי הוא טה"ד. אבל כ"ה גם במהדו"ק דשיחה הני"ל – נדפס בלקו"ש חל"ה ע' 319 הערה 12. וגם בנכת"י דמהדו"ק הני"ל – נדפס בתשורה לנישואין כ"ה כסלו תשנ"ה (בריון-ליפקער) ע' 36) ודלא כדעת החמד משה (שם). וכ"כ באג"ק ח"י ע' פג בתור פס"ד להלכה (ועיי"ג התועדויות בשמ"ח ח"י ע' 132).

איברא, שבחמד משה הוכיח כן מהז שדור במקום שאין אנשים מדליק ומברך, דלכאורה המגי"א פליג נמי אה"א (ראה מג"א

שבת) שבשעת הדחק אפשר להתפלל מנחה בביה"ש (ולמע"ר גם מרבינו חננאל (הובא בהגמ"ת תפלה שם ה"ד סק"י) שזמן מנחה עד צאה"כ, אף שגם הוא סובר כשיטת הגאונים (אלא, שלדעתו מנחה כנגד קטורת נתקנה, ואכ"מ), אא"כ נאמר (בדחוק) שמש"כ אדה"ז הוא **בסתירה** לפס"ד הרמב"ם שלאחר שקיעה"ח צריך להתפלל ערבית שתיים]. וע"י בהגמ"י (שם ה"ז סק"י) בשם הראב"ה ש"הרוצה לעשות כדברי הגאונים יכול להתפלל מנחה עד הערב, דהיינו עד שקיעת החמה שהוא צאת הכוכבים".

וכ"ה בנוגע ללשון הרמב"ם (תפ"ל"ן פ"ד ה"א) ש"המניח תפ"ל"ן לכתחילה לאחר שתשקע החמה עובר בלאו", שבדאי כוונתו לצאה"כ, דביה"ש ספק יום הוא. ראה בכ"ז בס' אור מאיר פ"ו ס"א סק"ב. וראה גם בהנסמן בשרית יחזה דעת ח"ה ע' קא. ואכ"מ עוד.

(36) ראה בארוכה השקו"ט בזה בהערות התי ואני"ש חוברת ב ע' 126 ואילך. אלא, ששם לא נחתי להמבואר באג"ק שבפנים, כיון שעדיין לא היה בדפוס – ראה בגליון הקודם הערה 1.

(37) ועפ"ז מובן הציון באג"ק הני"ל לסדר הכנסת שבת.

(38) וכיוון שזהו בימות החורף – ה"ז פחות קצת.

(39) וכבר שקו"ט בכ"מ באיזה קו-רוחב מדובר בסידור שם, והארכת בזה במק"א. ואכ"מ.

(39*) ואף שנת"ל (הערה 12), ש"משמשתלה" הוא בכ"מ לפי ענינו – י"ל בדחוק דהיינו רק לגבי זמן ההדלקה, "דאי לא אדליק מדליק", ולא לשיעור השמן. ועוד, דכ"ז רק בזמנם שדין השיעור הוא שידלקו הנרות עד שתכלה וא"כ הי"ז בכ"מ לפי ענינו; משא"כ בזמננו שלעולם הי"ז שיעור ח"ש, הי"ז בנוגע לשיעור 50 דקות, וכדלקמן בפנים. ובלא"ה, סתימת הרמב"ם והשו"ע ששיעורו קבוע "חצי שעה" – ראה רשימות שיעורים (קלמנסון) לחנוכה סי"ה, שהוא ע"ז סוף זמן ק"ש שנקבע שיעורו שלש שעות בכ"מ.

(40) ועד"ז כתב בהערות התי ואני"ש שבהערה 36. (אבל, שם כתב דכ"ז רק כשמדליקין לאחר תחילת השקיעה, אבל כשמדליקין בתחילת שקיעה, הנה במקום

ובלא"ה, הרי כתבו התוס' (ד"ה מנין – זבחים נו, א. ד"ה נפסל – מנחות כ, א) בנוגע לתעניות ש"קבלה היא בידנו" וימנהג אבותינו תורה היא", להשלים בצאה"כ דוקא, וא"כ, דחוק לקשר הני"ל לחידושו דר"ת וסייעתו. וגם מ"ש באחרונים (ערוה"ש או"ח סתק"ב סי"ט. שפת אמת (תענית שם)) להקהל ולהתענות רק עד בין השמשות (על סמך מ"ש קצת מהראשונים (וע"י בבי"ה הגר"א הני"ל)) – כבר כתבו, שהיינו רק להקל שלא להתענות עד צאה"כ דר"ת וסייעתו. (ראה בהנסמן פסקי תשובות סתק"ב (שם)). ולהעיר מסי' המנהיג (הל' חנוכה סקמ"ז) ד"משתשקע החמה" לגבי ני"ח הוא [לאחר ה' מיל] – **כתעניות**, דעד אז עדיין יום היום וכשרגא בטיהרא. וכ"ה בב"ז (או"ח ר"ס תרע"ב) בשם המוד"ק (אבל, בב"ז שם כתב שזהו רק לדעת ר"ת וסייעתו).

ואכן, מצינו בכ"מ בנוגע ללשון "שקיעת החמה" וכ"ז שבדברי הרמב"ם, **שמוכרח** לומר שכוונתו לצאה"כ. אף דס"ל כהגאונים (כמ"ש בשרית מהר"ם אלשקר סצ"ו, הבי"א אדה"ז בסידורו בס' הכנסת שבת. ואכ"מ) – ראה שו"ת שאג"א סי"ז בכוונת הרמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ד ה"א) ש"כיון ששקעה החמה נפסל הדין" (אבל, ראה אבן האזל שם). ולכא"י מוכח הוא ממש"כ הרמב"ם (פסוהמ"ק פ"ז ה"י) ש"חייב עליה משקיעה"ח", ואם כוונתו לתחילת השקיעה, איך אפשר לחייבו כרת בביה"ש מספק. ועיי"ג ברמב"ם (ק"פ פ"א ה"ז) שכ' "עד סוף היום" [שבד"כ פירושו עד צאה"כ, ד"הא קי"ל דנד צאה"כ יממא הוא" (לשון הגמרא – פסחים ב, א), והרי מה"ש דבר שמצותו כל היום כשר עד צאה"כ (כדמוכח במג"ל כ, רע"ב. וראה בהנסמן באנציקלופדיא תלמודית ערך יום בתחילתו)]. ומפורש יותר במש"כ (שם ה"כ) "עד שתחשך".

וכ"כ האחרונים בנוגע ללשון הרמב"ם (תפלה פ"ג ה"ז) שאפשר להתפלל מנחה "עד שתשקע החמה", ובלא הפתל מנחה "עד ששקעה החמה" מתפלל ערבית שתיים (שם ה"ט). זכוונתו לצאה"כ, כיון שזד נפסל בצאה"כ (כ"ל בשיטת הרמב"ם. ודלא כערוה"ש או"ח סר"ג סי"ט. קובץ עהרמב"ם שם). ובלשון המשנה (ברכות כו, א) "תפלת מנחה עד הערב" (אבל בתר"י (שם) פירשו שהכוונה לשקיעה"ח. וכ"ה בשיטת ריב"ב (שם). ועוד. ואכ"מ). [ואפ"י את"ל דדס נפסל בתחילת שקיעה (כ"ל), הרי לדעת אדה"ז קיימת מן השתא, ומפורש כתב בסידורו (בס' הכנסת

שיעורו לעולם חצי שעה, גם כשמדליק לאחר שכלתה רגל, וכמפורש בפוסקים⁴⁵. ומכיון שכן, ה"ה נמי למנהג חביד שנוהגים להחמיר ששיעורו 50 דקות (כשיעור שמשקיעה"ח ועד חצי שעה אחר צאה"כ - בא"י) **שלעולם** בעיניו שיעור הנ"ל, ואינו תלוי לא בזמן צאה"כ בפועל, ולא בזמן שכלתה רגל מן השוק בפועל, כיון שהוקבע השיעור 50 דקות כבזמנם⁴⁵. וגם

את"ל כדעת רוב הפוסקים, וכסתמת השו"ע והרמ"א⁴³, שגם בזמנו צריך להקפיד בשיעור השמן כבזמנם, מ"מ חלוקים הם לד"נא. דהרי כתב המג"א (או"ח סתרע"ב סק"ב) ש"אם הדליק זמן מה אחר שקיעה"ח אי"צ ליתן שמן כ"כ רק עד שתכלה רגל מן השוק⁴⁴. אמנם, בזמנו שמדליקין בפנים, ובלא"ה ליכא פרסום להולכים בשוק - באם נאמר שצריך שיעור בשמן, צ"ל

ע"כ שאי"ז שיעור בהנר אלא בהמצוה (כנ"ל הערה 15), וא"כ, מדוע בזמנו צריך שיעור חצי שעה. ובסגנון אחר: מהיכן נובע שיעור זה, שלא תקוהו חכמים כלל. ואולי יש ליישב, ע"פ לשון הלבוש (דלקמן בפנים ס"ד) ששיעור הדליקין בפנים אין חשש כ"כ בשיעור ובזמן ההדלקה .. ונוהגין .. שיהא בו שיעור לפחות שידליק בכדי ח"ש"י. ועפ"ז, שיעור חצי שעה שבזמנו הוא ממנהגא ולא מדינא. ולהעיר ג"כ מפמ"ג (שם בא"י סק"ג) ו"ראוי ליתן שיעור שמן בריוח שיהי דולק שיעור ח"ש בלילה מצ"ה עד [שתכלה] רגל משוק". ובהגמ"י דפוס קושטא כתב ג"כ " **נכון** להזהר בשיעור", והיינו לכתחילה דוקא. אבל, ל"מ כן בפוסקים. ובאנציקלופדיא תלמודית (שם ע"י שיג הערה 51) העירו מדברי האב"ז שבהערה הקודמת, דבמדליק לאחר שתכלה רגל - בזמנם - אי"צ שיעור בשמן. אבל, אין הנושאים דומים כלל, דבזמנם גם להסבא דאפשר להדליק כל הלילה, ללישנא בתרא **מצוה** משתשקע ועד שתכלה לשיעורא (עכ"פ לכתחילה כמ"ש באב"ז (שם) כיון דלאח"ז אין הנס מתפרסם כ"כ, וא"כ לאחר שתכלה, אין דין שיעור כלל; משא"כ בזמנו שמדליקין בפנים, אין נפק"מ כלל אי כלתה רגל מן השוק, כיון שאין בני השוק רואים את ההדלקה. וק"ל.

45* (אף שאין הנדון דומה לרא"י, דהרי בשיעור ח"ש י"ל שקבעו שיעור אחיד לכל הזמנים ולכל המקומות, שתוך ח"ש מצאה"כ כלתה רגל מן השוק, ואף שבמציאות סידנא דארעא לאו חד הוא, והדברים משתנים בכ"מ ומקום לפי חשכת הלילה במקום, מ"מ ה"ז ככל שיעוריו חז"ל, שאא"פ לצמצם (ראה תוד"ה ועל - ב"ב כג, ב); משא"כ בנדו"ד, שתלוי בזמן שקיעה"ח וצאה"כ **בפועל**, מנ"ל לתלות בזמן הנשפך בא"י, כיון שחובת נ"ח לכל הזמנים ולכל המקומות

ניעורים. אלא, שיי"מ בדעת המג"א דעד חצות מברך אפי' כשישנים, דזהו זמן הדלקתה מעיקרא דדינא, ורק אחר חצות צ"ל דוקא ניעורים (ראה בהנסמן בנטעי גבריאל פ"ג סק"ג). [ובפר"ח כתב, דטעמ"י דמהרש"ל, כיון שעד חצות ישנם בני"א שניעורים. וכע"ז בשפ"א (שבת כא, ב) דמקצת בני"א מצויין ברחוב עד חצות].

42) ראה בהנסמן באנציקלופדיא תלמודית שם ע"י שיב.

43) ממשי"כ (או"ח סתרע"ה ס"ב) שאם לא נתן כשיעור לא יצא ידי"ח, והרמ"א לא השיג על השו"ע. אבל מדברי הלבוש (סתרע"ב ס"ב) משמע שהבין בדעת הרמ"א שא"צ שיעור בשמן בזה"ז (ע"י בא"י בדעת הלבוש. והובאו דבריו לקמן בפנים ס"ד), אף שהו"ע כתב (בסתרע"ה ס"ב) שאם לא נתן כשיעור לא יצא, ובע"כ שהיינו רק מדין הגמרא. וראה לקמן הערה 45 בדעת הלבוש.

44) ראה לעיל הערה 15, שכן הוכיח הגרי"ז מבריסק מדברי הרמב"ם, עיי"ש. וכן נפסק בפר"ח (סתרע"ב ס"ב). [ועיי"כ בשו"ת אב"ז (או"ח סתרע"ה אות ח) שלדעת הר"י פורת (תוד"ה דאי - שבת כא, ב) ועוד, ששלישנא בתרא (לשיעורא"י) אפשר להדליק כל הלילה, באם מדליק **לאחר** שתכלה רגל, אי"צ שיעור בשמן]. אבל בשו"ת אב"ז (או"ח סתק"ד אות טז) כתב דלדעת התוס', גם כשמדליק לאחר שקיעה"ח צ"ל כשיעור, אבל אין הדין כן.

45) פר"ח שבהערה הקודמת. פמ"ג (סתרע"ב בא"י סק"ב) שכן המנהג. מאמ"ר (שם סק"ג). חיי"א (כלל קנד סכ"א). ועוד. [וצע"ק, שמסתימת דברי המג"א משמע שכ"ה גם בזמנו. וראה גם רשימות שיעורים (קלמנסון) לחנוכה ס"י. וי"ל].

ולכאורה צ"ב, דהרי כיון שמלכתחילה תיקנו עד שתכלה, ולא שיעור חצי שעה,

סתרע"א סק"י. וע"י במור וקציעה שם שדחה דבריו). אמנם, בהתוועדויות תשמ"ט ח"ב ע"י 83 נקט דההולך יחידי במדבר* ובבית האסורים נמי חייב בהדלקת נ"ח. ולכאורה קשיא דידי' אדידי', במה שפסק שאינו מדליק כשב"ב ישנים.

ויש ליישב (ובפרט, שבהתוועדויות תשמ"ט הנ"ל הביא בחדא מחתא הפס"ד דצ"ל דוקא כשב"ב ניעורים), דחובת המצוה להדליק באופן שיתפרסם הנס, עד כמה שאפשר במצב זה. [ובלקו"ש ח"ג שם דצ"ל **ראוי** לפרסומי ניסא - היינו ראוי לפרסומי ניסא באופן שאפשר בזמן ובמקום זה]. ומשו"ה, כשב"ב ישנים לא יצא ידי"ח, כיון שאפשר להערים, או שהי' ביכולתו להדליק לפני"ז, כשהיו ניעורים (וכע"ז כתב בנטעי גבריאל תנוכה פ"ג סק"ה). ושו"ר מש"כ בזה ברשימות שיעורים (קלמנסון) לחנוכה ס"י"א). ומשי"כ במג"א סתרע"א סק"י דבמדליק ברחוב כשלא באו אנשים לא יצא ידי"ח - שאני התם שכל ההדלקה הוא **רק** בכדי לפרסם הנס, ולא חובת גברא (ועפ"ז, ה"ז מקור נוסף לתקנת כ"ק אד"ש להדליק במקומות ציבוריים, וכדיק לישנו דהמג"א - " רחוב" דוקא). או יאמר באו"י (ועפ"ז אזדא לה הוכחה הנ"ל) **דכשאפשר** לפרסם הנס יותר שאני, וא"כ כשלא באו אנשים לא יצא, כיון שרס"י יש אפשרות שיבואו אנשים, משא"כ המדליק במקום שאין שם אדם, שאין באפשרותו לפרסם. ועצ"ע קצת (ומשי"כ בב"ה"ל סתרע"א ד"ה ויש נוהגין - צע"ג הא מנ"ל).

אולם, בהתוועדויות תנש"א ח"ב ע"י 48 כתב דזמן הדלקת נ"ח הוא לפני חצות דוקא, והוא כדעת הרש"ל שבמג"א הנ"ל, ולדא כמ"ש המג"א שתלוי באם ב"ב ניעורים. ואולי, היינו לחומרא נוספת להדליק דוקא לפני חצות, אבל אה"י שגם אז צ"ל שב"ב

ואפשי פלוגתא לא מפשינו. [ומשי"כ המג"א סתרע"ו סק"ד (מהב"ח הנ"ל - ע"י מחה"ש שם) דחיובו מוטל על הגוף האדם - צ"ל דהיינו מצד ברכת הרואה (ובכלל - ברכת שעשה נסים (ושהחיינו)), דחייב **לראות** הנרות (וכמ"ש הרמ"א או"ח סתרע"ו ס"ג). וראה מקראי קודש חנוכה סכ"ג (בהררי קודש) שמה"ט צריך להדליק כשב"ב מקובצים יחד (ולא רק בכדי לפרסם הנס, כמ"ש בחיי"א כלל קנד ס"כ)].

* אין להוכיח מזה דחובת נ"ח מוטלת על גוף האדם ולא רק על ה**בית** (כדעת הב"ח או"ח סתרע"ו. וראה ערוה"ש סתרע"ו ס"ה. ועוד. וראה בהנסמן בנטעי גבריאל חנוכה רפ"ב), ממשי"כ שגם בהולך במדבר חייב בהדלקת נ"ח - ד"ל דמייירי באופן שיש לו בית, היינו אהל, במדבר. ובגוף בעיני - מוכח בתוס' (ד"ה הרואה - סוכה מו, א). וע"י בתוס' הרא"ש שם, דחובת בית היא. וכ"מ בט"ז סתרע"א סק"ב. ומשי"כ בסי המאורות שבת

יעקב (סתרע"ט) כתב נמי, ש"המחבר לא הזכיר מזה. והעולם אין נוהרים". וכתבו ליישב המנהג בכמה אנפי⁴⁷.

אולם סו"ס – למרות שלא נתפשט המנהג להחמיר – כתבו האחרונים הנ"ל, **שנוגע למעשה** יש להזהר שידלקו עד ח"ש אחר צאה"כ, וא"כ אין בהנ"ל משום ישוב מספיק לדברי כ"ק אד"ש בסתמא: "צ"ע מה קשה לו בזה". אבל, להנ"ל בארוכה יובן בפשטות, דהנה הטעם לחומרא הנ"ל הוא: א) בכדי שידלקו הנרות בזמן עיקר מצות⁴⁸, ב) בכדי שיהי בו שיעור חצי שעה⁴⁹, ג) בכדי שידלקו עד שתכלה רגל מן השוק⁵⁰.

והנה, כבר נת"ל (ס"ג) שבזמננו שאין הפרסום להולכים בשוק, אין שיעורו שידלוק **עד שתכלה**, כ"א שצ"ל שיעור חצי

כשמדליק לאחר שקיעה"ח^{45**}, צ"ל אותו סכום שמן – בכדי שידלקו הנרות 50 דקות⁴⁶.

שיעור חצי שעה – מתחילת זמן ההדלקה

ד. ומעתה, ניהדר אנפין למכתב דנן, בנוגע לכמות השמן בע"ש חנוכה. והנה, אף שכתבו האחרונים שצ"ל באופן שידלקו עד ח"ש אחר צאה"כ, מ"מ הם עצמם העידו שאין המנהג כן – ראה פמ"ג (סתרע"ט במ"ז סק"ב) ש"אין העולם נוהרים כמדומה בזה (ו)ראוי להזהר שיתן שמן או נר גדול שידלק ח"ש בצאת הכוכבים, וצריך עיון". ובמאמר (סתרע"ט סק"כ) כתב ש"לא נתבאר בדברי הפוסקים (ו)אין העולם נוהרים בזה". ובבאר

ניתנה [אלא, שמצינו בכמה דיני זמנים דאזלינן בתר א"י (ולדוגמא: שקיעה האמיתית שבסי הכנסת שבת לאדה"ז). ואכ"מ]. וי"ל, דכיון דבזמננו נהגו בשיעור קבוע, בע"כ שאי"ז שיעור בהמצוה, שתהא דולקת עד שתכלה, כ"א שהא שיעור בהנ"ח (ראה לעיל הערה 15 מהגר"ז מבריסק), וא"כ ה"ז ככל שיעורי חז"ל, וקבעו שיעורו כבא"י. וי"ל עוד.

(45**) להעיר מנטעי גבריאל פי"ג סק"ח דכ"ק אד"ש נוהג להדליק 20 דקות (או ח"ש) אחרי שקיעה"ח [ואם נאמר דזמן הנשף הוא כ-40 דקות – הרי לנו חמישים דקות מזמן הנ"ל עד ח"ש אחר צאה"כ].

(46) ועפ"ז יובן הציון באג"ק ח"י (הנ"ל בפנים) ל"פמ"ג סתרע"ב א"א סק"ג" (וכן נסמן ג"כ בסי המנהגים ע" 70), דהנה בפמ"ג שם כתב ש"אף [כשמדליק אחר [שתכלה] רגל משוק נמי יתן כשיעור ח"ש, עמ"ש באות ב"י, ובסק"ב שם: " האידנא ש[אין הכירא [להולכים בשוק, ורק] לבני הבית [כיון שמדליקין] בפנים, לעולם צריך שיעור ח"ש [אף כשמדליק זמן מה קודם שתכלה רגל]".

ולכא"ז צ"ב: א) דהרי בטעמא דמילתא שמדייקין שידלקו הנרות חמישים מינוט, כתב באג"ק שם, שהוא לצאת שתי הדעות בזמן ההדלקה (קודם תפלת מעריב או לאחר), והיינו שמדליקין לאחר מנחה, ובאופן שיהי שמן כדי כל השיעור לאחר מעריב (וכנ"ל בפנים ס"ב. וראה הערה *31), ומהי השייכות להמבואר בפמ"ג הנ"ל (ועכ"פ הו"ל לציון ולהראות מקום למשי"כ בפמ"ג שם בא"א סק"א ע"ד שקו"ט הנ"ל בזמן ההדלקה). ב) גם צ"ע, דהרי הפמ"ג מיירי במדליק **לאחר** זמנו, וא"כ טפי ניחא לציון לדברי השו"ע (סתרע"ב ס"א) דמפרש שם שכשמדליק מפלה"מ ואילך (**לפני** זמנו) שצ"ל שמן שידלקו עד שתכלה.

אבל להמבואר בפנים א"ש טובא, שכונתו לומר שלמנהגנו שמשערים מתחילת שקיעה, הו"ז שיעור 50 דקות, הנה שיעור זה קאי גם במדליק לאחר צ"ה, וה"ז בדומה למשי"כ

(ד) "שהכל מצויין בבתיהם", דאפ"ל "שאיין **דרך** בני"א לצאת" (כבפירש"י בחקותי כו, ד) שהרי הולכין להתפלל ולבקר וכו' (עיי"ש בהערה 27 המקורות דהנ"ל) כ"א **ש"רוב הזמן מצויין** בבתיהם (וגם בפירש"י בחקותי הנ"ל דקאי את"ח שיעמלים בתורה", מבואר שם בהערה 28, שלא כתב רש"י "שאיין יוצאין", **כלל** כ"א "שאיין **דרך** כו' לצאת").

אמנם, **בכ"מ** (פירש"י בחקותי ועקב הנ"ל. מפרשים לוי"ק פלי"ה, יו"ד. מפרשי התו"כ עה"פ בחקותי שם. מפרשי הספרי עקב שם. ודלא כפי העיון יעקב תענית כג, א) מבואר שבלילי שבתות דוקא בני"א מצויין בבתיהם (**ולא בלילי רביעית**), והוא מטעם אחר (משום איסור מלאכה ועונג שבת וכו'), ועפ"ז "אין אדם יוצא למלאכתו אפי' ב' או ג' אנשים ביחד" (גו"א לפירש"י בחקותי שם). [ודלא כהגירסא בפירש"י בחקותי שם: "בלילי רביעית ובלילי שבתות" – ראה במפרשי רש"י שם, וכנסמן בלקו"ש ח"ט ע" 116 הערה 10. וכן מתבאר מדיוק לי רש"י (ד"ה [דכתב] – תענית כג, א), שהשמיט "לילי שבתות", כיון שבלילי שבתות איכא טעמא אחרינא דאיסור מלאכה (וכמ"ש בחדא"ג מהרש"א תענית שם)].

(48) ראה מחה"ש סתרע"ט סק"ב (הובא לקמן בפנים ס"ה). נשמת אדם כלל קנד אות ג. וכן מתבאר ממשי"כ הלבוש (סתרע"ט שם) בטעם שמותר להדליק בע"ש מפלה"מ ואילך, כיון שהנר ידלק לאחר "משמשקע". ויש להוכיח כן מלשון התה"ד (דלעיל הערה *31) ש"בישהו המצוה שלאחר חשיכה היא קיום המצוה". וכן מוכח גם מדברי בה"ג (דלעיל הערה הנ"ל) שבכתבה קודם שקיעה"ח הדר מדליק לה, והיינו שאף בנדלקה שלא בזמנה מהני, כל שדולקת במשך זמן המצוה. ומצאתי שכדברי בה"ג כ"ה גם בסי הנייר לדת מקמאי (הוצאת מכון ירושלים תשנ"ד – ע" 17).

(49) להדעות שצ"ל שיעור בשמן גם בזמננו, כנ"ל בפנים (ס"ג). ופשוט.

הפמ"ג בסק"א שלעולם צ"ל שיעור ח"ש גם כשמדליק לאחר שתכלה (משא"כ בנוגע להשקו"ט בנוגע להקדמת תפלת ערבית להדלקת נ"ח, שמקורו **כבר** בכנה"ג, הובא במג"א ועוד, וכנ"ל הערה 36). ויתירה מזו: הא גופא ששיעורו תמיד חמישים דקות, כפי החשבון מתחילת שקיעה ועד ח"ש לאחר צ"ה **בא"י**, אף ש"במדנותינו" יש יותר מ-20 דקות משקיעת החמה ועד ח"ש לאחר צ"ה – הוא על יסוד הפמ"ג הנ"ל בנוגע לשיעור ח"ש, שהוקבע השיעור ח"ש כבזמנם ומקומם. ואכ"מ.

(47) ראה באר יעקב שבפנים. ועיי"ש משי"כ ליישב ע"פ הברייתא (פסחים ק"ב, א) שאין יוצאים יחידי בלילה בלילי שבתות, וא"כ כלתה רגל מן השוק **לפני** ח"ש אחר צ"ה. אבל דבריו צ"ע, דהרי: 1) לא אישתמיט בשום מקום לחלק בהנ"ל בין לילי שבתות לשאר לילות, ועכ"פ **בזמנם** שהדליקו בחוץ, הו"ל לחלק בהכי. 2) עפ"ז, גם בלילי רביעית צ"ל כן. 3) ועיקר: הרי כ"ז רק בהולך יחידי, אבל מנין לנו שאין הולכים בשוק בחבורה. 4) גם צ"ע, דהרי שם גופא אמרו שטעם זה צוה ר"י בר"י לרבי שלא יצא יחידי בלילה **כלל** [אף שזה ה"ל לאחר עובדא דרבה"ש שגזר שלא יעברו בישוב כ"א בלילי רביעית ובלילי שבתות. וצ"ע. ואין לומר, דתי"ח שאני משום חשדא (כבברכות מג, ב) דהרי בפסחים שם מבואר שאינו מטעם חשדא. ומשי"כ בקו"א לשו"ע אדה"ז ה"ל שמירת גוף ונפש סק"א שיש לחוש בכל הלילות משום גזיתא, עיי"ש – הוא רק אחר זמנו של אב"י]. וכן נפסק ברמ"א יו"ד סקט"ז ס"ה (לכל אדם. אבל, ברמב"ם דעות פ"ה ה"ט כתב רק לגבי ת"ח. וע"י בלח"מ ה"ד שם). 5) ועוד צ"ע, שהרי לאחר זמנו של אב"י נגזר שלא יעברו בישוב **לעולם**, וא"כ בזמננו אין מקום שלא לצאת יחידי. אבל, ראה בקו"א לשו"ע אדה"ז הנ"ל, שיש לחוש לגזיתא (אף שלהרמ"א חיישינן האידינא **בכל** הלילות, כבקו"א שם). 6) ועוד יש להעיר שבלקו"ש ח"ט ע" 119 מבואר בדיוק לי רש"י (עקב יא,

שעה, וגם במדליק מעט קודם שתכלה בעיניו שיעור שלם. ומינה, דגם במדליק לפני זמן צאה"כ (וכבע"ש), שבשיעור חצי שעה לבד סגי. ואכן, כ"ה בפמ"ג (סתרע"ב בא"א) שבע"ש אם נתן רק שיעור ח"ש מצומצם יצא, וכ"כ בשפת אמת (ד"ה קסבר כיתה אין זקוק - שבת כא, ב). ולכאורה צ"ל דקאי בזמנו שמדליקין בפנים, דהרי כשמדליקין בחוץ, שיעורו - עד שתכלה⁵¹.

אלא, שעדיין יש מקום לבע"ד לחלוק, דאף שנותן בו שיעור ח"ש, מ"מ כיון שמדליק קודם זמנו, לא דלקו הנרות בזמן עיקר מצותו - בלילה⁵². אבל, אי משום הא לא איריא, דהרי אפשר "באווארענען" ענין הני"ל, ע"י שנוהר שידלקו **עד צאה"כ**. ובהכי מיושב משי"כ החמד משה (סתרע"ט) ש"יש לאחר ההדלקה כל מה דאפשר, וליתן שמן ג"כ שתדלק עד אחר סוף השקיעה עכ"פ, דהיינו צאה"כ, **ואז יוצא ידי כולם**". ובמחה"ש (סתרע"ט סק"ב) הקשה עליו, דהרי צ"ל כדי ח"ש **אחר** צאה"כ. ולהני"ל מובן, ששיעור ח"ש מתקיים גם לפני צאה"כ, ובכדי שידלקו הנרות בזמן עיקר מצותו סגי במה שדולק בצאה"כ⁵³.

ואף שעדיין יש בזה מקום עיון, כיון שיתכן שצ"ל חצי שעה לאחר זמן עיקר מצותו⁵⁴ - הנה כל כי האי אפוי חומר לא מפשינ⁵⁵: להחמיר שגם בזה"ז צ"ל שיעור בשמ⁵⁶, ולהחמיר ששיעור ח"ש צ"ל דוקא לאחר זמן עיקר מצותו, ושעיקר מצותו הוא בצאה"כ דוקא ולא קודם, אף שרבו הסוברים שזמנה משקיעת החמה (כני"ל ס"א).

ועפ"ז^{56*} - שבזמנו סגי שידלקו חצי שעה, כל שדולקים עד צאה"כ - בהכרח לומר, שהמבואר בשו"ע (או"ח סתרע"ב ס"א) ש"אם הוא טרוד יכול להדליק מפלג המנחה ולמעלה, ובלבד שיתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק" - היינו רק בזמנם, שהפרסום הוא לאנשים שבשוק, משא"כ בזמנו א"צ שמן כ"כ,

וע"ד שנתבאר בנוגע לכמות השמן בע"ש⁵⁷.

ואף שלכאורה דבר חידוש הוא, וכל כי האי הו"ל לפרושי בהדיא - מצאתי שהדברים **מפורשים** בלבוש (סתרע"ב ס"ב), שבהמשך לפס"ד השו"ע הנוכר, כותב: "ואנו שמדלקים בפנים אין חשש כ"כ בשיעור ובזמן ההדלקה... ובלבד שיהא בו שידליק זמן מה שלא ידליק ויכבה מיד, ונוהגים⁵⁸ שיהא שיעור לפחות שידליק בכדי ח"ש". ואכן, בא"ר (שם סק"ה) תמה בדבריו, "דרמ"א לא כתב [שלדין אין להקפיד] אלא בזמן [ההדלקה] ולא בשיעור [השמן]... וני"ל, דגם הלבוש לא קאמר אלא כשמדליק קודם שקיעת החמה, שצריך ליתן שמן עד שתכלה [כפסק השו"ע הני"ל], דלדין א"צ כ"כ, רק יתן [שמן בכמות] כמו [שנותנים כש]מדליק אחר שקיעה [והיינו שידלקו חצי שעה] כדמסיק [הלבוש] ונוהגים [שהיא שיעור לפחות שידליק בכדי ח"ש]". הרי לנו דברים מפורשים, שבזמנו שמדלקים בפנים א"צ להקפיד כ"א ליתן שיעור ח"ש, אף שמדליק קודם שקיעה. אלא שבנדו"ד - בלוח כולל חב"ד - עדיף טפי שהחמירו שיהא בו כמות חצי שעה **אחר שקיעה**. [ויתירה מזו, שעפ"ז יוצא שה"ז דולק עד צאה"כ, כיון שלפי אופק אי"י (מקום תיבת הלוח⁵⁹), יש פחות מחצי שעה בין שקיעה"ח ועד צאה"כ⁶⁰].

ואף שבקצור שו"ע (סקלי"ט סי"ז) ועוד, כתבו שכשאנו דולק עד שתכלה רגל מן השוק - ח"ש אחר צאה"כ - ה"ז ברכה לבטלה - כבר כתב במסגרת השולחן על קצור שו"ע (שם סק"י"ד) ד"אין זה ברור כל כך", והוא ע"פ דברי הפמ"ג הנוכרים. ובהכרח לומר, שלא דקו, ולחומרא, דבאמת גם כשדולק עד צאה"כ (או ח"ש אחר שקיעה"ח) סגי. וכנראה העתיקו בסתמא פס"ד השו"ע (הני"ל) ש"צ"ל שמן עד שתכלה" אף שאינו שייך כ"א בזמנם.

שבהמשך למשי"כ ש"לדין שאנו מדליקין בפנים ואין שייך היכרא רק לבני הבית יכול להדליק עד עמוד השחר כ"ז שבני הבית ניעורים" (וכדעת המג"א שבהערה 41 - כתב ש"בע"ש יעשה אותן ארוכות לפי שמדליקין מבעו"י וצריך שימשכו עד שתכלה רגל מן השוק". ומשמע ברור, שכ"ה גם לדין. ובדוחק י"ל דלצדדין קתני, דמשי"כ בנוגע לע"ש קאי כשמדליקין בחוץ. עו"ל בדוחק, דמילתא באפי נפשה קאמר, **שבכלל** צריך שימשכו עד שתכלה, ולא קאי אע"ש. וכ"ז דחוק ביותר.

ומחזורתא, דקאי רק בזמנם כשהדליקו בפתח בית החיצון, וא"כ סו"ס יש **קצת** הכירא לבני רה"ר, וכמ"ש הטור (סתרע"ב בסופו), ומשו"ה "צריך שימשכו עד שתכלה". אבל, בזמנו שמדליקין בבית החורף (כמ"ש בד"מ סתרע"א אות ט. סתרע"ב סק"ד. בי"ח סתרע"ב שם), אין מקום כלל להחמיר שידלקו עד שתכלה רגל מן השוק כיון שבלא"ה אינו נראה לבני השוק. והרי מצנינו כו"כ חילוקים לדינא בין ההדלקה בפתח בית החיצון לבית החורף (ראה בד"מ ובי"ח הני"ל).
58 בדיוק לשונו - ראה לעיל הערה 45.

59 ראה שיחת שבת חנוכה תשכ"ט, דלוח כולל חב"ד שייך לאזור ירושלים.

כתב, דהוי ס"ס, ספק אי צריך שיעור בשמן, ואפי' את"ל שצריך, נחלקו בנוגע לזמנו. ולהעיר, שגם ללישנא בתרא ("לשיעורא") כתב בשו"ת אבני"ז שבהערה 44, דלדעת הר"י פורת אין השיעור מעכב, והוא רק לכתחילה [אבל ראה משי"כ האבני"ז בסתק"ד אות טו בסופו]. ובפמ"ג (סתרע"ה במ"ז דק"ג) כתב שאינו חוזר ומברך כשאין לו שמן כשיעור, דספק ברכות להקל.

56 ובפרט, להסברא שהשיעור בזמנו, הוא רק ממנהגא ולא מדינא, כני"ל הערה 45.
56* ובאמת, יש להוכיח כן מזה שאפשר להדליק כל הלילה (ראה לעיל הערה 41) כל עוד לא עלה השחר (שו"ע או"ח סתרע"ב ס"ב). ומשמע שגם תוך ח"ש לעלות השחר מותר להדליק ולברך, אף שלא ידלקו הנרות ח"ש בזמן מצותו (שו"ת שבט הלוי ח"ה סקני"ז סק"כ. והוכיח כן מלשון המשני"ב סתרע"ב שם סקני"א). ועיני"כ שו"ת התעוררות תשובה (מהדורת תשי"ג - ח"ג סת"ס"ג (אלא שהו"ע כתב (שם) דיכול להדליק גם אחרי עלוה"ש כל שלא האיר היום). והעירו ע"ז בהערות המו"ל (עקבי סופר) שם). וכ"ז דלא כמ"ש בתורת היולדת פנ"ד סוס"ז.

57 אלא, שצ"ל מסי' הנייר (שבהערה 50)

50 ראה במחה"ש שבהערה 48. וכן הבין דעת המג"א בפמ"ג (סתרע"ט בא"א סק"ב). ומצאתי, שכ"ה כבר בס' הנייר (שבהערה 48 - עמ' לג) בשם "השר" (מקוצי) ש"בע"ש יעשה אותן ארוכות לפי שמדליקין מבעו"י וצריך שימשכו עד שתכלה רגל מן השוק". ובעצם, כ"ה **בשו"ע** (דלקמן בפנים ומקורו מאר"ח ה'י' חנוכה) בנוגע להדלקה שמפלה"מ (בימות החול).

51 וכן העירו באנציקלופדיא לתלמודית שם ע' שיז הערה 119. ומסתברא טעמיהו.
52 כני"ל הערה 48.

53 ומדויק משי"כ החמד משה ש"יוצא ידי **כולם**".

54 כמ"ש במחה"ש הני"ל. וראה שו"ת אבני"ז (או"ח סק"ד אות יח) דלדין דצ"ל שיעור צריך שידלקו עד שתכלה, כמו למ"ד דלא בענין שיעורא שצריך שידלקו קצת אחר שקיעה"ח. לאידך, כתב מיד לאח"ז שצ"ל שמן שידלקו **יקצת** משחשיכה".

55 וזהו, נוסף להשקו"ט אי בכלל קיי"ל שצריך שיעור בשמן כיון שיתכן שללישנא קמא אי"צ - ראה ראב"ה סתקע"ב שנהגו לעשות נרות קטנים, ומשמע שמברכים עלי (ראה אנציקלופדיא לתלמודית שם ע' שי הערה 8. ושי"ג). ובדע"ת מברואן (רי"ס תרעב)

קיום מצות הדלקה – משקיעת החמה

ה. ובעומק יותר: זהנה באמת הדבר עדיין דורש ביאור, דסו"ס כיון דקיי"ל להלכה דזמן הדלקה בצאה"כ, וקיי"ל להלכה שגם בזמנו צריך שיעור ח"ש – מנא לן להקל בשיעור ח"ש, שביעור ח"ש אחר שקיעה"ח סגי, דלכאורה צ"ל שיעור ח"ש לאחר זמן מצותו, שהוא מצאה"כ ואילך, וכמ"ש להדיא במחה"ש (סתרי"ט סק"ב) ד"מה שדולק קודם צאה"כ, נהי דהוי הכשר מצוה ורשאי לברך הואיל וא"א בענין אחר, מ"מ **ידי מצוה לא יצא במה שדולק קודם צאה"כ**. . [וא"כ] לדין דגם בזה"ז מצריכים שיעור, ה"ה בע"ש. . צ"ל בה שמן כשיעור שתדלק חצי שעה אחר צאה"כ".

ויובן בהקדים הטעון ביאור במנהגו להדליק בין מנחה למערב, ושדלקו הנרות חמשים דקות עד ח"ש אחר צאה"כ (כנ"ל בארוכה), דלכאורה – "לדעת המפרשים דמשתשקע החמה היינו בצאת הכוכבים, איך אפשר להדליק קודם לזה, כיון שהדלקה עושה מצוה" (לשון השאלה באג"ק דלקמן). ומצינו ששאלה זו עלתה על שולחן מלכים, ונשאלה אצל כ"ק אד"ש. וזהו תוכן תשובת כ"ק אד"ש (אג"ק ח"י ע' רכח): "הנה צודק הוא אם ה" כמה זמן לפני זה, וכמו⁶¹ קודם פלג המנחה, משא"כ

כשמדליקין לפ"ע זמן ההדלקה בערב שבת שאפילו לדיעה הנ"ל יוצאים בזה". ומבואר מזה⁶¹ שגם להדעות שזמן ההדלקה בצאה"כ – היינו עיקר מצותה, אבל אם רצה להדליק קודם לכן – סמוך לשקיעה"ח – מדליק, ויוצא בזה יד"ח ההדלקה, כשם שמדליקין נ"ח בע"ש קודם שתשקע החמה⁶². [לאידך, כשמדליק הרבה לפני זמן ההדלקה ("כמו קודם פלג המנחה") לא יצא יד"ח, וצריך לכבותו ולחזור ולהדליקו, כיון שהדלקה עושה מצוה, והטעם לכך בפשטות, הוא, לפי שסמוך לשקיעה"ח יש בו משום פרסומי ניסא, לפי שניכר שלצורך חנוכה הודלקו⁶³, משא"כ לפני"ז ה"ז "כשרגא בטיהרא"].

ועפ"ז, אתי שפיר טובא, והכל על מקומו יבא בשלום, דכ"ק אד"ש לשיטתיי אזיל. כלומר: כיון שמנהגו להדליק, גם בימות החול, לפני צאה"כ, על כרחנו לומר, דלדין מקיים מצות הדלקתה גם לפני זמן צאה"כ כיון שהדלקה עושה מצוה (ודלא כסברת המחמה"ש דהוי רק הכשר מצוה). [אלא **שמנהגנו להחמיר** שידלקו חמשים מינוט עד ח"ש אחר צאה"כ⁶⁴].

ועפ"ז מובן היטב, מש"כ בלוח כולל חב"ד, דבלוח הנ"ל קאי לשיטתו (ולמנהגו – הנזכר בלוח) שגם הסוברים שזמנה מצאה"כ מודים שאפשר להדליק משקיעה"ח ואילך, ומכיון שכן,

(60) כמבואר בסדר הכנסת שבת לאדה"ז.

61) בדיוק לשון כ"ק אד"ש **"כמו** קודם פלה"מ" – אפ"ל, דגם לאחר פלה"מ ה"ז רק בדיעבד, ורק במי שטרוד (עי' בב"ח סתרי"ב), והובא בשו"ע (שם) רק בשם "יש מי שאומרי". ולהעיר מהשקו"ט אם לברך כשמדליק לאחר פלה"מ – ראה בהנסמן בנטעי גבריאל חנוכה פ"ג ס"יא. וז"כ כ"ק אד"ש, דאפי' לאחר פלה"מ, באם הוא זמן **רב** לפני צאה"כ (**"כמו** קודם פלה"מ") אין להקדים, אבל כשמדליק סמוך לשקיעה"ח (וכ"ש לאחר שקיעה"ח) ודאי יוצאים יד"ח גם לכתחילה.

ויש להעיר, דכע"ז כתב המשניב בבה"ל ר"ס תרעב, אלא שלא כתב כן בדעת השו"ע. אמנם באג"ק שם משמע דס"ל כן גם להשו"ע. ובאמת, כ"ה בח"י הרשב"א והריטב"א ובר"ן (שבת כא, ב) **שסמוך לשקיעה** מדליק, ואי"ז בכלל "שלא יקדים", וכמו בע"ש (אלא דאיירי בשקיעה שני. ואכ"מ). ובשלטי הגיבורים (שם) כתב שכ"ה "דעת **רוב** הפוסקים". ועפ"ז, הדלקת הנרות בע"ש אינו שייך לזה **שבדיעבד** מותר להדליק מפלה"מ, ואדרבא – מקום להחמיר שלא להדליק עד סמוך לשקיעה. וכ"כ במור וקציעה (סתרי"ג). וכ"ה בפסקי הגר"א (וראה מש"כ במועדים וזמנים ח"ב ע' קנג).

אבל, בהתוודעות תשמ"ה ח"ב ע' 962 מבאר בארוכה (ועי"ש, ההוראה בעבודת האדם), דאף שמפלה"מ ה"ז רק בדיעבד, אבל בע"ש כיון שאפי' כדיעבד דמי (והוא ממאירי שבת כא, ב. שו"ת תה"ד סק"ב. לבוש או"ח ר"ס תרעב. ב"ח שם). ועי' בב"י ובמ"א סתרי"ט שמדליקין **"בעוד היום**

גדול" (ובמ"א) שם דהיינו אחר פלה"מ. אבל ל"פ בדוחק, שכוונתו לומר דכשמדליק מבעו"י יזהר לכה"פ שיהא אחר פלה"מ, דאל"ה לא יצא אפי' בדיעבד, אבל לכתחילה ודאי צ"ל סמוך לשקיעה"ח).

62) וכדברי הראשונים שבהערה 61, וכנ"ל שם שכ"ה דעת רוב הפוסקים. אלא שבאג"ק מחדש, שכ"ה גם לדעת השו"ע, אף שכתב "לא מאחרין ולא מקדימין". וצ"ל דהיינו רק כשמקדים **טובא**. וכ"כ גם במשנ"ב (סתרי"ב סק"ג). וס"ל לכ"ק אד"ש שמוכרח הוא בדעת השו"ע, דאל"ה כיון שהדלקה עושה מצוה איך אפשר להקדים ולהדליק בע"ש קודם שקיעה"ח [ואף שלהשו"ע עצמו, מותר להדליק בע"ש לאחר שקיעה"ח, דס"ל כר"ת וסייעתו שעדיין יום הוא – הרי כשאינו בקי בשיעור ביה"ש, צריך להחמיר ולקבל שבת מתחילת שקיעה (כנפסק בשו"ע או"ח סר"א ס"ג)].

אלא, שבדעת השו"ע ה"י אפ"ל כהסברת התה"ד (שבהערה הקודמת) דהיכא דא"א"פ שאנן, וה"ז רק הכשר מצוה [בא"א"א קצת: כהסברת האחרונים (ברכ"י סתרי"ב סק"א. חמד משה סתרי"ט **ועוד**) שמעיקרא כך תיקנו להדליק בע"ש קודם שקיעה"ח כיון שבכל חנוכה יש שבת (ועפ"ז אולי ה"ז גם מצוה ממש ולא רק הכשר מצוה. אבל בחמד משה מבאר כן בכונת תה"ד הנ"ל) ושם מפורש דהוה רק הכשר מצוה. אולם, גם בשפ"א שבת כא, ב כתב בדעת התה"ד דה"ז קיום המצוה ממש. וכדעת ה"ט"ז (או"ח סתרי"ג סק"ט) שכתב לחלוק על תה"ד ד"מיקרי אותה שעה זמן התחלה. . . וזהו לא מיקרי הכשר מצוה אלא מצוה ממש הוה"]].

אמנם, באג"ק הנ"ל מבואר יתירה מזו, דבאמת אי"ז מספיק, דסו"ס כיון שהדלקה עושה מצוה, עכ"ל דזמנה ממש הוא, עכ"פ בע"ש (או בשעת הדחק כיון דא"א"פ בענין אחר). וראה ברשימות שיעורים (קלמנסון) לחנוכה ס"ה בסופו. ועי"ש באג"ק שמציין לפמ"ג (בא"א ר"ס תרי"ב), ושם מבואר ממש כדברים הללו (והועתקו דבריו לקמן בפנים). 63) כמ"ש בראשונים שבהערה 61.

64) ועפ"ז צ"ל, דלא נחית כאן לחומרא זו ע"פ מנהג חב"ד, ונקט כפי שהוא מצד עיקר הדין, וכנ"ל הערה 17. גם י"ל, דבפ"מ כיון שמדליקין נ"ח לפני נרות ש"ק, כנפסק בשו"ע או"ח סתרי"ט, והרי זמן הדלקת ש"ק הוא לכה"פ 18 דקות קודם שקיעה"ח (לקו"ש חט"ז ע' 577) א"כ ה"ז לערך 50 דקות. אבל, ראה לעיל הערה 1 **שבלוח כולל חב"ד שלפננו דייקו לכתוב שלמנהגנו צ"ל חמשים מינוט לאחר שקיעה"ח, עי"ש הביאור בזה**. כן להעיר שבהתוודעות תנש"א ח"ב ע' 67 כתב שבע"ש צריך שיעור כפול כשעה. ולי"פ בכמה אנפי (מזמן הדלקת נרות ש"ק עד ח"ש אחר שקיעה"ח; למנהגו שצ"ל חמשים מינוט אחר שקיעה"ח). וכ"ה בה"ש"ש תשמ"ח ח"א ע' 177, שצריך שידלקו הנרות שיעור שלם במשך השבת. ומחורתא כדמעיקרא שבלוח מבואר כפי שהוא מעיקרא דדינא. ובאמת, ממקומו הוא מוכרע, כי בלוח כולל חב"ד דאז (שנת תשט"ז – המדובר באג"ק כאן, ועד"ז בשאר השנים) כתבו ח"ש"ש אחר שקיעה"ח (ועי' בל"ב ב' דחנוכה"), והכוונה – שבל"ב ב' דחנוכה בלוח הנ"ל מובא מנהגו לחוש שידלקו חמשים מינוט. ועפ"ז יוצא, שמעיקר הדין סגי בח"ש,

ומדלקין בימות החול משקיעה"ח ואילך, ובע"כ שה"ז זמן ההדלקה לכתחילה (אלא **שעיקר** מצותה – בצאה"כ), ומשו"ה סגי שידלקו ח"ש אחר שקיעה"ח.

ומעתה, מובן עומק כוונת כ"ק אד"ש **יוצ"ע מה קשה לו בזה**, דממנ"פ, באם ס"ל להשואל, שצ"ל שמן עד שתכלה רגל מן השוק, כסתימת משמעות האחרונים, ובע"כ הטעם כיון שאין קיום המצוה עד צאה"כ – א"כ הו"ל להקשות על עיקר דברי הלוח שנוהגין להדליק לאחר שקיעה"ח, וא"כ "מה קשה לו בזה" דוקא. ונמצינו למדים שוב בפעם המי-יודע-כמה איך שעמקו דברי כ"ק אד"ש במאוד, ועד כדי כך, שמעיקרא לא נכנס לשקו"ט וכו', כיון שאצלו הדברים ברורים ומאירים כשמש, ובאופן שמלכתחילה אין מקום לקושיא. אלא, שאצל אנשים כערכנו יש צורך לעיין ולבדוק בחיפוש בתר חיפוש וליקוטי בתר ליקוטי, להבין עומק דבריו הקדושים, לדעת על נכון, איך מתאימים הם לעומקה של הלכה. ודו"ק, כי קיצרתי במקום שאמר להאריך.

בח"ש אחר שקיעה"ח סגי⁶⁵. בא וראה כיצד דברים הללו מפורשים בפמ"ג (סתרע"ב בא"א סק"א): "והנה בע"ש אם לא נתן רק שיעור ח"ש מצומצם, ולא ידליק בלילה ח"ש י"ל דיצא, [ד]הא אם כבתה ע"ש קודם הלילה אין זקוק, משא"כ בחול כה"ג וע"י סימן תרע"ג בט"ז אות ט. [ולפי סברא זו ה"ז דין מיוחד בע"ש כיון שכבתה בע"ש אינו זקוק לה. אולם ישנה סברא נוספת שמועילה גם לימות החול כדלקמן]: ומיהו כיון שהדלקה [עושה] מצוה, א"כ ודאי מפלג [המנחה] בשעת הדחק הוה זמנה [שהרי בשעת הדחק מותר להדליק מפלה"מ, ובהכרח לומר שבשעה"ד ה"ז זמן ההדלקה כיון שהדלקה עושה מצוה], א"כ י"ל דיעבד כשנתן שיעור שמן ח"ש לבד די [כיון שיש ח"ש מזמן ההדלקה, ואף שלכתחילה יש לחזור ולהדליק כיון שלכתחילה אין זה זמנה, מ"מ] (ו)אין חוזר ומברך עכ"פ⁶⁶. אלא, שהפמ"ג לשיטתו, שבאמת זמן ההדלקה בצאה"כ, ורק בשעת הדחק – ובע"ש – זמנה מפלה"מ, וכמשי"כ הוא עצמו (שם) ד"בין השמשות אין להדליק ואין ספק דרבנן לקולא"⁶⁷. אבל, לדידן, אף שזמן ההדלקה בצאה"כ, מ"מ מקדימין

קאי להמנהג שמדליקין בצאה"כ. אבל לדידן, שמדליקין בשקיעה"ח, אף אם נאמר שעיקר מצותה בצאה"כ (כני"ל בפנים ס"ב), בהכרח לומר שזמנה משקיעה"ח ואילך כיון שהדלקה עושה מצוה וק"ל.
66) וצ"ע, דבלא"ה לדעתו אינו חוזר ומברך, כנ"ל הערה 55.

לוח כולל חב"ד) ש"ל בשנת תרצ"ב (ואינו שי"ד למנהגי חב"ד וכו'), ושם כתב שצ"ל שמן בע"ש חנוכה שידלקו י"עד חצי שעה אחר צאת הכ[ו]כבים" (אף שבלוח כולל חב"ד דשנה הני"ל - נמצא בספריית אגו"ח חב"ד - מובא כבא"ג"ק כאן "ח"ש אחר שקיעה"ח"). והדברים מתיישבים להפליא, כיון דהתם

ומנהגו – לדייק שידלקו חמשים מינוט. [ומצאתי (בבדיקה בלוחות כולל חב"ד שבספריית אגו"ח חב"ד) שרק משנת תשכ"ה ואילך דייקו לכתוב שידלקו חמשים מינוט אחרי שקיעה"ח].
65) והעירני הרב שמואל ש"י קראוס, שראה לוח שערך הגרא"ח ז"ל נאה (מחבר

המשך "חסידים מספרים" מעמוד 9

רשות הדיבור (אף שבשנים ההם לא היה זה חזיון נפרץ שידברו מחוג אחר בבית הכנסת שלהם).

ר' בענצ'ע נעמד ודיבר בהתלהבות על כך שהוא נשלח אליהם מאת נשיא הדור ואמר איזה דברים בחיות גדולה.

שניאורסאהן (איש עליו בטבעו), היה רגיל להציג את דמותו של ר' אלתר, כיצד היה עומד בביטול מוחלט בפני הרבי. ואיך מיהר בחרדת קודש להסיר קוצים שנתפסו בבגדי הרבי כשהלך להשתטח על ציון האור החיים בתשעה באב תרפ"ט.

כסף קדוש ששייך לרבי

סיפר הרה"ח ר' משה ש"י גרינברג מבני ברק: שמעתי מהתמים הרה"ח ר' ישראל ע"ה "נעוולער" (לוין), שהחסיד הגביר ר' שמואל ע"ה גורארי' הזהיר את בניו: אל תביזו מכספי כי זה אינו רכושי, אלא הוא כסף קדוש ששייך לרבי.

*

סיפר הרה"ח ר' זלמן לייב ש"י אסטולין בשם להבחלי"ח הרב יעקב ע"ה לנדא: בהתוועדות אחת הכריז כ"ק אדמו"ר (הרש"ב) נ"ע שיתנו מעות לצדקה י"על דעתי".

הניח איזה גביר מחסידי פולין סכום כסף גדול על השולחן. היו באותו מעמד עוד כמה גבירים, גם הם מחסידי פולין, שלא נזדרזו להוציא כספם.

בהמשך ההתוועדות לקח הרבי מעט מהסכום שהניח הגביר והוא והשיב לו את היתר. כשראו הגבירים האחרים שסכום המעות שנטל הרבי אינו גדול, רצו גם הם לתת, אך הרבי סירב להצעתם, ואמר: עתה כבר מאוחר לענין.

בשליחותו של הרבי

באחת ההתוועדויות בשבת נחמו דיבר הרה"ח הרה"ת שני"ז ש"י גפני וסיפר: לפני כשלושים שנה הזדמן להרה"ח ר' בן ציון ע"ה שמטוב לשבות בבני ברק, ואכל בביתי סעודת שבת.

כאשר סיימנו את הסעודה, נתליתי אליו לבית כנסת חב"ד (שברחי רש"י) שבו התפלל בבוקר. במהלך הדרך (ברחי אור החיים) הבחין באיזה בית כנסת אחר, ושאלני לאיזה חוג הוא שייך? השבתי: של חסידי ברסלב.

"כיון שזה של חסידים ניכנס לשם בשליחות הרבי" – אמר בהתעוררות, וכך עשינו.

בסיום התפילה ניגש לגבאי ואמר, שהוא שליח של הרבי מליובאוויטש, על כן שיתן לו לישא דברים לפני המתפללים. הלה נתבטל מפני התוקף והאמת, וללא אומר ודברים נתן לו את